

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ГОРЛІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

ГРАНІ ІСТОРІЇ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 2 (10)

Слов'янськ
2019

УДК 94 (477)

Г 77

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
№ 23066-12906Р від 11.12.2017 р.

*Рекомендовано до друку вченою радою
Горлівського інституту іноземних мов
(протокол № 3 від 23.10.2019 р.)*

Редакційна колегія:

Головний редактор: **В. М. Докашенко**, доктор історичних наук, професор
Відповідальний секретар: **В. В. Концур**, кандидат історичних наук, доцент

Члени редколегії:

І. М. Грідіна, доктор історичних наук, професор
Г. П. Докашенко, доктор історичних наук, професор
В. В. Сокирська, доктор історичних наук, доцент
О. В. Стяжкіна, доктор історичних наук, професор
Н. Р. Темірова, доктор історичних наук, професор
І. Я. Тодоров, доктор історичних наук, професор
М. В. Тортіка, доктор історичних наук, доцент
С. М. Швидкий, доктор історичних наук, доцент

Рецензенти:

Л. Л. Бабенко, доктор історичних наук, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

О. О. Баковецька, доктор історичних наук, Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв

Г 77 **Грані історії:** зб. наук. праць. Спеціальний випуск – матеріали
III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Бахмутська
старовина: краєзнавчі дослідження – 2019». Слов'янськ: Вид-во
Б. І. Маторіна, 2019. Вип. 2(10). 197 с.
ISBN 978-617-7780-15-0

У збірнику наукових праць розглядаються різноманітні аспекти актуальних проблем ідентичності, ментальності, самосвідомості в регіональній історії Донеччини, джерелознавчі та історіографічні проблеми, локальні аспекти економічної історії, історії повсякденності, історична біографістика та усна історія в регіональному вимірі.

Для науковців, викладачів, студентів, всіх, хто цікавиться історичною регіоналістикою, зокрема історією Донецького краю.

ISBN 978-617-7780-15-0

УДК 94 (477)

РЕГІОНАЛЬНА ІСТОРІЯ ДОНЕЧЧИНИ В КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ

УДК 908(477.6):929

Богуненко В. О., Івлєв К. О.

ЧАСІВ ЯР ОЛЕКСИ ТИХОГО: МОНОПРОФІЛЬНЕ МІСТО ДОНБАСУ В КОНКРЕТНО-БІОГРАФІЧНОМУ ВИМІРІ

У контексті політичної історії України останніх років особливого значення в науково-просвітницькій та публіцистичній сферах набуло звернення до знакових постатей української історії, культури, пов'язаних із Донбасом – регіоном, який суттєво потерпів від політики «інтернаціоналізації» за радянської доби. При цьому сучасні спроби реалізації державної політики пам'яті, утвердження тут національно-культурних наративів пов'язані з ризиками схематизації та міфологізації. Певною мірою дозволяють цьому запобігти краєзнавчі дослідження, звертаючись до специфіки Донбасу у локально-поселенських, конкретно-біографічних та інших вимірах.

Так, окремим феноменом цього найбільш урбанізованого українського регіону з великою щільністю населення можна вважати формування тут за радянської доби великої кількості монопрофільних міст – переважно невеликих за кількістю населення, критично залежних від діяльності підприємств однієї чи кількох споріднених галузей (нині на Донбасі їх близько шістдесяти). З одним із населених пунктів цього типу – Часовим Яром – пов'язані сторінки біографії відомого українського педагога та правозахисника, політв'язня Олексія Івановича Тихого (1927–1984), чие ім'я стало відомо широкому українському загалові після його перепоховання у листопаді 1989 р. у Києві разом з двома іншими загиблими в ув'язненні діячами українського дисидентського руху – Василем Стусом та Юрієм Литвином. При цьому недостатньо вивченими є обставини перебування О. Тихого в Часовому Ярі, місце цього населеного пункту в його інтелектуальній біографії.

Слід визнати, що на даний момент фактично не створено наукових праць, де систематично висвітлювалися би конкретно-біографічні зв'язки генезису культурно-політичних та етико-правових ідей О. Тихого, зокрема періоду дитинства та юнацьких років, з місцями проживання, соціально-культурними умовами тощо. Цієї тематики побіжно торкалися у власних публікаціях Г. Касьянов, Г. Черкаська [1–2] та ін. У той же час тематика історії монопрофільних міст Донбасу, до котрих належить Часів Яр, привертала увагу вітчизняних дослідників, серед котрих у першу чергу варто виділити З. Лихолобову, К. Кузіну, В. Кулікова, І. Склокіну та ін. [3–4]. У свою чергу, важливе значення для розуміння контексту, факторів формування специфічної економіко-господарської, соціокультурної ситуації в регіоні у ХХ ст. мають узагальнюючі праці низки авторів, насамперед В. Смолія, С. Кульчицького, Л. Якубової [5]. Також для дослідження обраної проблеми цінними є публікації краєзнавчого характеру з історії Часового Яру, що побачили світ упродовж

останніх двох десятиліть [6–8].

До джерел із теми, що стосуються перебування Тихого в Часовому Ярі, належать особисті спогади О. Тихого, матеріали судової справи, частини його публіцистичної та епістолярної спадщини, а також спогади сучасників; значна частина з них опублікована в останні десятиліття зусиллями «Донецького обласного товариства ім. Олексі Тихого» [9–12]. Цінними є матеріали з фондів Часівоярського промислового історико-краєзнавчого музею: копія виписки з його трудової книжки, видана відділом кадрів Кіндратіївського шамотного заводу «Червона Зірка» у 1967 році, фотоматеріали, а також дані про функціонування закладів освіти у місті в міжвоєнну добу, та ін. [13–17].

З метою розкрити значення часівоярського періоду життя О. Тихого для його духовно-інтелектуальної діяльності слід проаналізувати біографічні відомості з джерел, виявити причини та умови його перебування у Часовому Ярі; охарактеризувати економіко-господарські, повсякденно-побутові та інші процеси в місті в означений період; виявити зв'язок пізніших рефлексій правозахисника щодо урбанізаційних, культурних процесів у Донбасі з біографічним досвідом його перебування у монопрофільному місті.

Джерела засвідчують зв'язок О. Тихого з Часовим Яром, починаючи з 1930-х рр. Так, існує свідчення самого Олексія Івановича, наведене ним у відомому листі 1972 р. до редакції газети «Радянська освіта», про те, що він у 5-7 класах навчався у Часовому Ярі [18]. Цей факт підтвердила однокласниця та родичка дисидента (дружина його троюрідного брата – Костянтина Івановича Тихого) Марія Марківна Тиха (уроджена Могилевська). За її спогадами, записаними у Часовому Ярі у 2007 році, Олексій Тихий та його брат Микола «сиділи за однією партою, були дуже уважними, старанними у навчанні, ввічливими хлопцями. Як і з усіма однокласниками, в нас були гарні, товариські відносини. Я знала, що родом вони з-під Дружківки, що в Часів Ярі в них живуть родичі – до речі, один з них, рідний дядько мого чоловіка, теж Костянтин Іванович Тихий, працював на заводі Ковалевського помічником головного бухгалтера ще в 1900-х роках» [19].

У фондах Часівоярського промислового історико-краєзнавчого музею зберігається передана М. Тихою світлина, зроблена 10 грудня 1938 року, на котрих зображені учні та вчитель VI-Б класу школи ім. ХХ-річчя Жовтня, в котрому навчався О. Тихий. Відповідно, майбутній правозахисник навчався в Часовому Ярі у 1937/38, 1938/39 та 1939/40 навчальних роках (у 10-13-річному віці). Можна припустити, що навчання О. Тихого у 1937-40 рр. у Часовому Ярі, де існувала можливість проживання у родичів, було пов'язане із наявністю тут достатньо розвиненої мережі закладів народної освіти: у 1930-ті рр. тут діяли кілька початкових шкіл, три семирічних та дві – з десятирічним терміном навчання [20]. При цьому відомо, що сьомий клас О. Тихий закінчив уже після Другої світової війни, отримавши у 1948 р. атестат зрілості у Дніпропетровську [21].

Часівоярський період життя О. Тихого за часів навчання у школі ім. ХХ-річчя Жовтня припав на чи не найскладнішу добу в житті українського Донбасу ХХ ст. Так, під час навчання Олексі Тихого в Часовому Ярі він являв

собою одне з багатьох фактично новозведених «соціалістичних міст» Донбасу (у межах тодішньої Донецької обл., з якої у 1938 р. були утворені Сталінська та Ворошиловградська), що стрімко урбанізувався внаслідок форсованої індустріалізації кінця 1920–30-х рр. Переписи 1926 р. та 1937 р. засвідчили в цей час зростання населення у регіоні у півтора рази: з майже 3 млн. осіб до понад 4,5 млн; при цьому міське населення зросло з близько 0,9 млн. осіб до майже 3,2 млн. У той же час сільське населення зменшилося на третину внаслідок Голодомору, депортацій, трудовій міграції [22]. Саме тоді в регіоні, крім достатньо значних як за територією, так і за кількістю населення багатопрофільних міст – Краматорська, Горлівки, Костянтинівки та ін., – утворилося також чимало монопрофільних «соцміст». Так, навколо підприємств головним чином вугільної, а також залізничної, вогнетривкої та ін. промисловості були засновані численні робітничі селища, багато з котрих невдовзі отримали статус міста: Чистякове, Ровеньки, Артемове, Дзержинськ, Кремінна; Новоекономічне, Моспине, Сніжне, Новий Донбас, Гірське, Довжанськ, Золоте, Ірміно, Краснодон, Паризька Комуна, Первомайськ, Волноваха, Дебальцеве, Іловайськ, Красний Лиман, Попасна, Ясинувата, Красногорівка, Часів Яр, Зугрес, Амвросіївка [23–24].

При цьому характерними рисами новозаснованих монопрофільних міст були: формування населення переважно з вихідців з села, невиразна забудова, підпорядкована суто виробничим потребам з переважанням житла баракового типу, відсутність на початковому етапі існування цих поселень задовільних побутових умов у переважній більшості робітників. При цьому слід визнати, що утворення в Донбасі низки невеликих міст та селищ мало для розвитку регіону важливі наслідки, оскільки цей тип населених пунктів виконував функцію інтеграції сільського середовища з міським [25].

Внаслідок будівництва Новошамотного заводу біля залізничної станції Часів Яр і зведення заводського селища воно стало центром, навколо котрого були об'єднані кілька робітничих колоній інших вогнетривких підприємств – заводів №1, 2, 3 ім. Артема та заводу ім. Х-річчя Жовтня. Населення Часового Яру збільшилося з середини 1920-х до кінця 1930-х рр. більше ніж у 15 разів і становило у 1938 р., коли населений пункт отримав статус міста, 22 тис. осіб [26].

Важливою рисою повсякдення понад двох десятків тисяч місцевих мешканців індустріального населеного пункту в ті роки було специфічне еклектичне урбаністичне середовище. Так, архітектуру центру тодішнього нового монопрофільного соцміста утворювали будівлі та споруди у важко поєднаних стилях конструктивізму (клуб Новошамотного заводу) та ампіру (колонада перед входом у Парк культури та відпочинку, де були, у свою чергу, розташовані копії античних скульптур) у сусідстві з великим промисловим об'єктом. Вздовж підприємства натомість була прокладена центральна вулиця з триповерховими будинками для працівників Новошамотного заводу та Часів-ярського рудоуправління [27].

Контраст із центром являла собою рядова забудова інших територій міста, яку в основному складали будинки барачного типу, мазанки та землянки.

Тут, у монопрофільному місті вогнетривників, як і в багатьох інших містах Донбасу, формувалася новий тип «соціалістичної людини», внаслідок масштабного застосування владою методів соціальної інженерії, агітаційний наступ тощо.

Переїзд братів Тихих до Часового Яру, коли Олексію Івановичу було 10 років, звичайно, мав справити на нього враження, оскільки сільський уклад життя та праці, до якого він звик у рідному хуторі Їжівка, контрастував із повсякденням новозведеного «соцміста». Цей факт біографії майбутнього дисидента видається важливим з огляду на те, що саме у підлітковий вік відбувається формування світоглядних установок особистості, принципових моральних переконань, через «перебудову всієї системи зацікавлень» [28].

Сам Олексій Іванович свідчив про власний досвід 1930–40-х рр.: «Я пам'ятаю 1933 рік, голод, пам'ятаю війну, фашистів, пам'ятаю як вішали, облави, утікачів і багато чого іншого» [29]. Відповідно, саме у цей період у нього, ймовірно, починало формуватися враження про політико-ідеологічне становище української культури в радянській країні. Прикметно, що у згадуваному вище листі до редакції газети «Радянська освіта» 1972 р. дисидент писав про відверту русифікаційну політику влади в галузі шкільної освіти останніх десятиліть, спираючись саме на власний досвід навчання в довоєнному Часовому Ярі, коли тут ще не були остаточно згорнені досягнення українізації. При цьому правозахисник порівнював тодішній стан справ в освітній сфері міста з відомою йому ситуацією початку 1970-х рр.: за свідченням Олексі Тихого, за часів його шкільного навчання у місті з трьох шкіл-десятирічок дві були україномовними [30]. Торкаючись цієї теми, слід навести дещо уточнені дані. Так, у січні 1931 р. у робітничому селищі Часів Яр було відкрито середню «фабрично-заводську десятирічку» – школу № 14 ім. Орджонікідзе (на місці, де нині розташована Часовоярська ЗОШ №15) [31]. З 1937 року почав функціонувати другий у місті заклад повної середньої освіти (з українською мовою навчання) – школа ім. ХХ-річчя Жовтня. Її будівля біла розташована у північній частині центральної вулиці ім. Горького, поряд із залізницею та навпроти так званого «Будинку іноземних спеціалістів» (згодом, після Другої світової війни, на цьому місці існувала Часовоярська школа № 19, закрита у 2003 р.; 2009 р. її будівлю було демонтовано) [32]. Після звільнення території Часового Яру від нацистських окупантів, восени 1943 р., третьою «десятирічкою» міста стала також школа ім. ХІХ МЮДа (що до війни функціонувала як «семирічка», з українською мовою навчання), перейменована згодом у школу № 18 [33].

Варто також додати, що близькість до Часового Яру низки сіл – Іванівки (перейменованої на той час на Красне), Миколаївки та інших, фактичне утворення у першій пол. ХХ ст. Часовоярського мікрорегіону із залученням до інтенсивної економіко-господарської, соціально-культурної взаємодії з «пролетарським містом» місцевого селянського україномовного населення тоді були важливим фактором, який об'єктивно гальмував тут владні інтенції «інтернаціоналізації».

І в наступні роки не переривався зв'язок О. Тихого із цим краєм. Так,

згідно з першим записом у трудовій книжці, у 1948 р. він працював на посаді викладача фізкультури в сусідньому з Часовим Яром селі Миколаївці (багато миколаївчан при цьому, через близькість розташування села до Часового Яру, працювали на його вогнетривких підприємствах) [34]. Значно пізніше, у середині 1970-х рр., за свідченням М. М. Тихої, Олексій Іванович приїздив до часовоярських родичів [35]. Уже в останній, найтрагічніший період свого життя, перебуваючи в ув'язненні, О. І. Тихий у листі до першої дружини (та матері його сина Миколи) Ольги Іванівни Тихої, радив їй разом із родичами відвідати «Часів-ярський рідкодуб» [36].

Цей зв'язок із монопрофільним містом Часів Яр, як частиною власної біографії, розуміння специфіки його повсякдення, безперечно, відбилися на сприйнятті О. Тихим рідної землі Донбасу як невід'ємної частини України. При цьому варто зазначити, що Олексій Іванович був широко обізнаний з життям краю як через особливості трудової біографії (через негативне ставлення влади до дисидента йому доводилося доволі часто змінювати місце роботи), так і через любов до активного відпочинку. Можна вважати, що знання особливостей побуту, ментальності як селян, так і містян краю визначили масштабність розуміння національно-культурної проблематики в регіоні, у тому числі в її економіко-господарському, структурно-поселенському аспектах. Про це відношення свідчать його відомі слова: «Люблю свою Донеччину, люблю її степи, терикони, лісосмуги. Люблю її людей – невтомних трударів землі, заводів, фабрик, шахт» [37].

Таким чином, з м. Часовим Яром Донецької обл. пов'язані сторінки біографії відомого українського правозахисника О. Тихого. Його тривале перебування, ще у підлітковому віці, у місті у 1937–1940 рр. було пов'язане з навчанням у школі, та ймовірно, спричинене достатнім розвитком мережі освітніх закладів у місті на той час, підтримкою родичів-часовоярців. Зміна сільських культурно-побутових умов життя на більш динамічне повсякдення сусіднього «соціалістичного міста», що виникло завдяки будівництву підприємств вогнетривкої промисловості доби індустріалізації, могло мати важливі наслідки для становлення його як особистості, спонукаючи до роздумів щодо економічних, соціальних, освітніх процесів у регіоні, визначивши майбутні рефлексії щодо місця Донбасу в загальноукраїнському національно-культурному контексті. У подальші роки життя О. Тихий відвідував Часів Яр, звертався до долі україномовної шкільної освіти у місті.

РЕЗЮМЕ

У статті розглядається зв'язок біографії відомого українського дисидента О. Тихого з містом Часів Яр Донецької обл. З'ясовано, що період його навчання в міській школі в 1937–1940 рр. співпав із формуванням соціалістичного монопрофільного міста в контексті масштабних структурно-поселенських перетворень у регіоні. Досвід цих років життя знайшов відображення в майбутніх рефлексіях правозахисника щодо місця Донбасу в загальноукраїнському національно-культурному контексті.

Ключові слова: О. Тихий, Донбас, Часів Яр, монопрофільне місто,

конкретно-біографічний вимір.

SUMMARY

The paper deals with the connection between the biography of the famous Ukrainian dissident Oleksa Tykhyi and the town of Chasiv Yar in Donetsk Oblast. It was found out that his period of study at a local school in 1937-1940 coincided with the formation of the socialist monoprophile town in the context of large-scale structural and settlement transformations in the region. The experience of these years of life has been reflected in the human rights defender's future reflections on Donbas's place in the nationwide national-cultural context.

Keywords: O. Tykhyi, Donbas, Chasiv Yar, monoprophile town, specific biographical dimension.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-х – 80-х років. К.: Либідь, 1995. 224 с. С. 20–22.
2. Черкаська Г. Олекса Тихий. Лицар із Донеччини. URL: http://uahistory.com/topics/famous_people/3768 (дата звернення: 20.05.2019).
3. Лихолобова З. Г. Міста Донбасу в роки радянської модернізації: особливості менталітету городян. *Нові сторінки історії Донбасу*: Зб. статей. Кн. 12. Донецьк : ДонНУ, 2006. С. 93–105.
4. Праця, виснаження та успіх: промислові мономіста Донбасу / М. Ільченко та ін., за ред. В. Кулікова й І. Склокіної. Львів: ФОП Шумилович, 2018. 244 с.
5. Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи (Аналітична доповідь). К.: Інститут історії України НАН України, 2016. 616 с.
6. Богуненко В. О. Часовоярські роки Олекси Тихого. *Часів Яр. Сузір'я талантів*. Артемівськ, 2007. С. 75–77.
7. Енциклопедія міста Часів Яр / під ред. В. І. Гирчака; ред. кол. В. І. Гирчак, В. І. Касьяненко та ін. Артемівськ: КП «Артемівська міська друкарня», 2010. 72 с.
8. Третьяков К. М., Татаринов С. И. Часов Яр. Истоки огнеупорной промышленности Украины. Артемовск: КП «Артемовская городская типография», 2011. 196 с.
9. Витяги з протоколу суду над Олексою Тихим і Миколою Руденком. *Хто ж такий Олекса Тихий?* Книга IV. Дружківка: Донецьке обласне товариство ім. Олекси Тихого, Донецький відділ союзу українок, 2009. С. 8–15.
10. Тихий О. Думки про рідний Донецький край. *Хто ж такий Олекса Тихий?* Олексієво-Дружківка. 2008. С. 12–16.
11. Тихий О. Письма из заключения. *Неизвестная Дружковка*. С. 1–12.
12. Тихий О. Редакції газети «Радянська освіта». *Хто ж такий Олекса*

- Тихий?* Олексієво-Дружківка. 2008. С. 9–11.
13. Атестат зрілості (копія). *Часівоярський промисловий історико-краєзнавчий музей (далі – ЧПІКМ)*. Фонд 7. Оп. 7. Спр. 36. Олека Тихий. Арк. 1.
 14. Виписка з трудової книжки Олексія Івановича Тихого, видана відділом кадрів Кіндратіївського шамотного заводу «Червона Зірка» у 1967 році (копія). *ЧПІКМ*. Ф. 7. Оп. 7. Спр. 36. Арк. 2–4.
 15. Історія школи ім. ХХ-річчя Жовтня. *ЧПІКМ*. Ф 4. Оп. 8. Спр. 6.
 16. Історія школи ім. Орджонікідзе. *ЧПІКМ*. Ф 4. Оп. 8. Спр. 5.
 17. Спогади Лазаренко Ольги Іванівни (рукопис) про Часів Яр доби Другої світової війни (період окупації та звільнення) *ЧПІКМ*. Ф. 6. Оп. 10. Спр. 2. 87 арк.
 18. Тихий О. Редакції газети «Радянська освіта». *Хто ж такий Олекса Тихий?* Олексієво-Дружківка. 2008. С. 9–11. С. 10.
 19. Богуненко В. О. Часовоярські роки Олекси Тихого ... С. 75.
 20. Третьяков К. М., Татаринів С. И. Часов Яр. Истоки огнеупорной промышленности Украины. Артемовск: КП «Артемовская городская типография», 2011. 196 с. С. 84–85.
 21. Атестат зрілості (копія). *ЧПІКМ*. Там само.
 22. Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Вказ. праця. С. 93.
 23. История городов и сел Украинской ССР: В 26 т. Донецкая область / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: П. Т. Тронько (пред.) и др. К.: Гл. ред. Укр. сов. энцикл. АН УССР, 1976. 811 с.
 24. Історія міст і сіл Української РСР. Луганська область. К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. 940 с.
 25. Жукова Н. В. Економічні інтереси сталого розвитку малих міст у системі економічної безпеки держави / Науковий вісник ужгородського національного університету. Випуск 14, ч. 1, 2017. С. 98–103. С. 101.
 26. Енциклопедія міста Часів Яр ... С. 4.
 27. Богуненко В. О. Архітектурні об'єкти як маркери колективної пам'яті громади міста Часів Яр Донецької області. *Нариси досліджень молодих науковців у галузі гуманітарних наук: Збірник наукових праць*: Бахмут: ГІМ, 2018. С. 133–137. С. 133–134.
 28. Выготский Л. С. Собрание сочинений в 6-ти тт. Т. 4: Детская психология / под ред. Д. Б. Эльконина. М.: Педагогика, 1984. 432 с. С. 32.
 29. Витяги з протоколу суду над Олексою Тихим і Миколою Руденком. *Хто ж такий Олекса Тихий?* Книга IV. Дружківка: Донецьке обласне товариство ім. Олекси Тихого, Донецький відділ союзу українок, 2009. С. 8–15. С. 11.
 30. Тихий О. Редакції газети «Радянська освіта». *Хто ж такий Олекса Тихий?* Олексієво-Дружківка. 2008. С. 9–11.
 31. Історія школи ім. Орджонікідзе. *ЧПІКМ*. ... Арк. 1–2.
 32. Історія школи ім. ХХ-річчя Жовтня. *ЧПІКМ*. ... Арк. 1.
 33. Спогади Лазаренко Ольги Іванівни (рукопис) про Часів Яр доби Другої світової війни (період окупації та звільнення). *ЧПІКМ*. Ф. 6. Оп. 10. Спр. 2. 87 арк.

34. Виписка з трудової книжки Олексія Івановича Тихого ... Арк. 2.
35. Богуненко В. О. Часовоярські роки Олексі Тихого ... С. 76–77.
36. Тихий О. Письма из заключения ... С. 7.
37. Тихий О. Думки про рідний Донецький край ... С. 12.

УДК 94 (47+57):323.281-055.2

Бондаренко П. С.

ДОНЕЧЧАНКИ В АКМОЛІНСЬКОМУ ВИПРАВНО-ТРУДОВОМУ ТАБОРІ ДЛЯ ДРУЖИН ЗРАДНИКІВ БАТЬКІВЩИНИ

Для сучасної демократичної України вагомим є розширення поля історичної пам'яті. Це можливо завдяки дослідженню замовчуваної раніше інформації про сталінські репресії, що є однією з найтрагічніших сторінок в історії не тільки нашої держави, але й великої кількості інших країн.

Дослідження гендерного виміру сталінських репресій є цінним не тільки для формування історичної пам'яті, але й для розвитку жіночих студій у сучасній Україні.

В українській історіографії немає ґрунтовного дослідження, яке б торкалося гендерного аспекту радянської репресивної політики. Наразі, дані щодо репресованих громадян подають переважно узагальнено, без поділу осіб на жінок та чоловіків. Історико-статистичні дослідження у більшості випадків обмежуються визначенням окремих категорій репресованих або їх загальної кількості. Наукових робіт, які було б присвячено аналізу конкретно жіночого виміру в той чи інший сталінський період, на сьогодні немає.

Важливий доробок, що підіймає питання цієї проблеми, – праця української дослідниці Тамари Вронської «Упокорення страхом: сімейне заручництво у каральній політиці радянської влади» [1]. У названій монографії науковець поглиблено проаналізувала каральну політику стосовно жінок та дітей у роки Великого терору, подала кількісну характеристику засуджених жінок, умови їх перебування в таборах.

Цінною для збереження пам'яті незаконно репресованих жінок є науково-документальна серія книг «Реабілітовані історією» (видано протягом 2004–2012 років), яка на основі оригінального фактичного матеріалу надає широкі можливості для наукових досліджень. Вона містить матеріали про масові репресії громадян із різних областей України, а саме: документи, спогади, наукові статті, нариси, списки реабілітованих осіб та їх біографічні дані.

Важливою працею, що присвячена саме жіночому виміру сталінських репресій, є стаття дослідника Володимира Нікольського «Статистика політичних репресій проти жінок Донецького регіону у 1937–1938 роках» [2]. У роботі науковець подає кількість заарештованих у цей період, географію арештів, зазначає інформацію про національність арештанток та розподіляє їх за професійною приналежністю. У період Великого терору велика кількість жінок були засуджені як члени сімей зрадників Батьківщини, але дослідник окремо не розглядає цю групу арештанток.